

Samu bácsi betyársága

Történetek a betyárvilág korszakából XVII.

Csöndes, nagyon csöndes föld volt Magyarország akkor. Olyan halálos némaság borult a nemzetre szemfödő gyanánt, hogy azokra a puska lövésekre, melyek az Újépület mögött, meg az aradi vár sáncában dördültek el, szinte holtra iszonyodva borzadt össze minden szív széles e hazában. Mindenki azon aggódott, nem-e az apjának, a testvérének, a férjének szívét fúrta át a golyó, nem-e ő lett apátlan árva, nem-e ő lett özvegy?

Minden magyar családnak volt egy tagja vagy a temetőben, vagy még rosszabb helyen, a kufsteini várban. Hogy irigyelték azt, kinek fia, férje vagy az édesapja úttalan utakon bujdosott; rengeteg erdőben tövis megszaggatta, dúvad riasztotta; iromba sziklának éle fáradt lábát sebezte, vérezte; délibábos pusztán, hús reggeli harmat, sűrű jeges zápor megeste, verdeste; zúgó nádasokban hideg vízi féreg vérét szipolyozta: de mégis szabad volt. Jólelkű pásztornép fűzfából összerótt gulyibálya alatt húzódott meg akkor testit pihentetni, fájdalmat altatni. Ezer jó fűvével, ezer jófűvének gyöngye levelével sebet gyógyíttatni, otthon maradtakért, otthon aggódókért aggódva zokogni. Amilyen jó nótás ország volt azelőtt, olyan csöndes lett most. Ha úgy néha-néha össze is verődik egynehány szomorú hazafi itt-amott bánatát feledni, csak egy nóta járta, az a nóta, amely ma is szóig igaz, amely sohse volt új, amely úgy kezdődik: jaj, de...

Nemzetes csébrági Csaby Pál hitvese is talpig feketében, hófehér hajával hosszan aláomló fekete fátyolban, tenger sok szenvedést eláruló arccal ült az Izsékről Kecskemétre vivő úton könnyű hintájában.

A kelő nap teregette szárnyát a felhőtlen égen, mintha egy nagy ragyogó arany pára terítené széjjel legyezőjét; a porlepett csenevész akácok lombját alig-alig lebbentette meg az Isten lehelete, holmi gyengécske szellő. A hintó ingása álmodt lopott a nagyasszony pilláira s a hintópárnára visszapótlva szendergett. Még akkor egy darab volt a Sziksa meg Bugac, egy darab mérhetlen pusztaság, ahol a szem látását alig fogta el itt-amott egy csenevész akác pagony, egy-egy düledező csárda. Csak a csikósok, gulyások, meg szegénylegények járták, híre sem volt még a most rajtálló fehér tanyáknak, szőlőknek, gyümölcsösöknek. Ha neki-nekikerekedett az alszél, felkapta a futóhomokot a siványokról s vitte a hetedik határig. Rendes útja sem volt.

A hintó felküllőig érő homokon gördül tova, alig hallható kelepeléssel s a négy szakasztott egyforma vasderes ugyancsak nekirugaszkodik helyenkint, ahol a gyér fű nem verte ki a

kerékvágást. Legkivált az ostorhegyesnek nincs ínyére az út. Meg-megrántja a szárat s horkantva vág fel, mikor a négyes suhogó selyemcsapója pattan egyet-egyet a füle fölött. Látszik rajta, hogy nem a kecskeméti vagy szabadszállási ménesen nevelődött, hanem valamelyik bácskai uraság istállójából került ide negyediknek. A jobb úthoz szokott tüzesvérű paripa, mintha csak az utakat szidná, megújra felhorkant.

— A teremtésit az ilyen vármegyének, még az utait sem tartja jó karban, — hanem megembereli magát s újra hámba fekszik.

Szebelédi Gyurka, a kocsis, maga alá gyúri panyókára vetett zsinóros dolmányát, lobogó ingujját felhajtja kissé izmos barna karján, s loppal hátra pillant a szunnyadó nagyasszonyra. No, csak hadd nyugodjék! — mondja a bajusza alatt s aztán csak a lovakra, meg a kátyúkra ügyel, nehogy a zökkenés megakassza a nagyasszony szendergését. Mert Gyurka még a régi cselédek gárdájából való, akik jobban vigyáztak a gazdájukra ha aludt, mintha ébren volt. Megereszti kissé a hajtószárat s rábízza a párolgó lovakra, hogy lassan poroszkáljanak.

Arrafelé, ahol most Kerekegyháza — csúfondáros néven Kukália — fekszik (most annyiféle nemzetségből verődött össze a lakossága, tót, rác, sváb, oláh, magyar vegyest, hogy eleivel egymást nem értették, csak úgy jelekkel beszéltek, ami nagyon jó volt, mert a szomszédasszonyok egymás nyelvin nem értvén, nem tartották érdemesnek veszekedni, így hát tűrhető volt a csöndesség), akkortájt csak egy kis ákác pagony, vagy 10—15 fa állt, meg a Nyakaló csárda, özvegy Portörő Trézsi rezidenciája. Hogy özvegy volt-e igazán, azt voltaképpen nem lehetett tudni, de ő annak vallotta magát, hát úgy is tisztelték: ifjúasszonynak. Gyereke nem volt egy csöpp sem, de úgy hírlott, hogy szeretője sincs — egyszóval olyan tisztességes, szemrevaló, piros pozsgás csárdásné volt, mint a többi, főzött pandúrnak, betyárnak egyformán; a csóktól sem idegenkedett gondolom, de azt már nem merem egész biztosan ráfogni, mert azt az asszonyok jobban tudják, hogy fél-e a csóktól egy huszonnégy év körüli menyecske. Füstölt a csárda kéménye lelketlen erősen. Vendéget vár a Trézsi, ha ugyan még ott nincs Gyurka, akinek ilyesmihez fölöttébb igen jó szeme van, a füstből azt is kiókumulálta, hogy aligha pandúrokat vár, azoknak nem igen szokott, ilyen nagy tüzet rakni. Megerőlteti a látókáját, észre is veszi, hogy Trézsi kint áll az ambituson, a kötőjét a szeme fölé tartja, oszt a kenyérváró domb irányába ügyel. Gyurka is arra veti tekintetét, aztán hirtelen összerántja a szemöldökét. Meghőköl, mintha állon ütötték volna.

— A keserűségít — csikorint egyet a fogán — még csak ez kellett. Kellett vagy sem, de az az öt lovas, amely eddig a csárda felé tartott, ügetvést, gondol egyet, s a hintó irányába fordítja a lovak fejét. Nem sok fejtörés kell kiokoskodni, hogy miben járnak. Árvalányhajás pörge kalapot, borjúszájú leng-lobogós fekete-kék inget, gatyát csak a hortobágyi csikós visel, meg az alföldi

futóbetyár. Ezek pedig nem csikósok, annyi szent. Csak Szömök Matyi ne legyen vagy a Rádi gyerekek! — pusmog Gyurka, s egy istenért nem tudja kisütni, megálljon-e vagy vágatvást eressze neki a lovakat. Különben is késő. A négy ló észrevette az ötöt, s átnyerített egymáshoz.

A nemzetes asszony a nyerítésre felsekent.

— Mi az Gyurka?

Gyurka a bötyök ujjával arrafelé mutat, amerről az öt lovas rúgtat feléjük.

— Gyűnnek!

A nemzetes asszony ránt egyet a vállán. Öt betyár, hát mi az?

— Hajts csak bátran; no, ne félj te mamlasz, amíg engem látsz. A kocsis megereszti a lovakat s mennek szembe a betyároknak. A nemzetes asszony egykedvűen nézi, hogy mint közelítenek egymáshoz. Hogy tartana tőlük, esze ágában sincs, ismeri a magyar betyár természetét, szép szóval el lehet tőle békén. De meg látott ő már külön gazembereket, mikor a dombori nádas szélén a nagy futáskor közrehajtották a kozákok. Igaz, hogy akkor Tóth Samu volt a kocsisa, a lelke urának leghívebb cselédje, a szabadságharcban hűséges szolgája, vitéz verekedő társa. Nagyerejű, nagyfurfangú ember, igazi mustra cseléd. Mikor mellé adta a lelke ura — ő is menekvőben volt akkor — annyit mondott csak:

— Samu fiam! Ebbe a tarisznyába van minden értékes jószágom, az egész vagyonom, ha a földet elveszi a német; itt meg a feleségem; a legnagyobb kincsem a világon. Úgy ügyelj, ha amaz elvész is, ebbe kár ne essék.

Tóth Samu levette a kalapját, felnézett az égre, onnan a gazdája szemébe, s nagy erős szóval ennyit mondott:

— Értem.

Több volt ez az egy szó az ő szájából, mint száz eskü máséből. A nemzetes úr megölelte a feleségét, megcsókolta kétszer, kezét szorította Samuval, oszt neki vágott a világnak. Sietős volt az útja, hogy Komáromba jusson kapuzárás előtt. Samu meg kihúzta a szín alul a könnyű parasztkocsit. Az oldalfát, rúdszárnyat, meg a vastag fenékdeshkát megfúrta: abba a lyukakba dugdosta a pénzfélét; a szerszámot, mármint a hámpapusot bevarrta, oda rejtette a többi drágaságot; aztán egy tálba valami mosdót hozott a nagyasszonynak.

— Mossa meg az arcját nagyasszonyom!

Megtette; diólé volt abban a mosdóban, barna lett tőle a nagyasszony patyolat orcája. Paraszt ruhát húzatott föl vele, befogott két jó futó lovat, — azt is tele szórta pelyvával, bojtorgánál, hogy szemet ne vessen rá az ellenség — oszt megindultak.

Hát nem is lett baj. Pedig hogy elérték őket a kozákok a nádas szélén, feltúrtak azok mindent, de hogy nem leltek semmit, hátba vágták a Samut a pika végével, oszt hagyták futni tovább. Még nevették is a bolond parasztot, — mi az ördögért szalad, mikor a fene se kergeti. Samu meg, mikor jó elváltak már tőlük, odaszólt a nemzetes asszonynak:

— Látja nagyasszonyom, olyik ember a könyökébe hordja az eszt; olyik meg ott ahun köll.

Evvel elintézte az egész dolgot. Nem is emlegette soha, csak mikor később a nemzetes asszony elmondta az urának, nagyba dicsérve a Samut, aztán a nemzetes úr úgy tréfa szóval megkérdezte:

— Hej te Samu, hátha tilalmast akart volna a kozák?

Megrázta izmos öklét:

— De a keserűségit a zöld uborkán hízott anyjának, azt próbálta volna meg, akármelyik is!

Hátha Samu itt volna most, kevesebbet aggódnék a nagyasszony. De Samu elment. A katonaság elől szökött meg. Mikor megneszelte, hogy fogdossák a legényeket, hogy fehér frakkos cserepárt csináljanak belőlük, oszt levigyék Talián országba, föllegegyűjtött benne a keserű indulat. Mit, hogy őtet tegyék csúffá; ő legyen gyalogos, aki egész életében lovon ült, akár mint csikós, akár mint huszár a forradalom alatt. De már abból nem eszik a német. Egy szép reggel híre-hamva sem volt. Úgy eltűnt, hogy nyomot se hagyott maga után. Csak egy cédulát a nemzeti úr szobaablakán: „Kedves Gazdám, nemzeti nagy uram, elmék, de majd megint visszakerülök.”

Azóta hírt sem tudnak róla, pedig két hónapja kutatják.

Az öt legény a hintó elé torpant. Egy ragyavert zömök siheder leugrott a lóról s az ostorhegyest akarta kifejteni a hámból. A nagyasszony ráripakodott.

— Elhagyod azt a lovat te gacsos, vagy a nyakad közé eresztek evvel a suhogóval! S kivette az ostort a Gyurka kezéből.

A négy betyár összenézett. Még aligha láttak olyan asszonyt, akiben úgy helyén állt volna a lélek. Az ötödik egy kicsit félrebb állt, hej az ötödik! Szemére húzta az árvalányhajás kalapot, oszt csak ódalgott, sinyult, egy istenért sem nézett volna a nagyasszony felé! Aki fittyet sem vetve rá, alkudott a többivel.

— No mit akartok hé? Én tőlem ugyan egy szögérőt sem visztek el, mert nem adok. Hanem ha egy kis italra való kell, arra adok egy pár pengőt, ha szépen tudtok kérni. No, köll?

Egy jóképű legény megbillentette a kalapját.

— Ha jó szívvel adja a nemzetes asszony!

— Avval hát, másképp nem kínáltam volna; tudom, hogy rátok fér. Öten vagytok, nesztek öt tallér! Es kivett a bugyellárisból öt darab Mária-Terézia tallért.

— No itt van, melyik a banda gazda?

Mind a négy legény az ötödikre, a félrül állóra nézett, szóval is bizgatták.

— Eredj már cimbor, fogadd el; köszönd is meg!

De az csak odázkodott szem elé kerülni. Úgy terelték oda a többiek. A nagyasszony ránézett... Egyszerre elállt a szívverése, de csak egy szempillantásra. Aztán haragos, sötét pír hajnalzott az arcán s felcsattanó szóval szólt a betyárra:

— Samu! Ülsz föl mindjárt a bakra!

Samu egy hang nélkül szállt le a nyeregből, odavetette a kantárt az egyik legénynek s felkuporodott a kocsis mellé.

A nagyasszony elibök vetette a pénzt; hajts Gyurka! — A hintó sebesen gördült tova, a négy betyár szemmeresztve nézett utána.

Aztán megindultak a Trézsi csárdája felé...

Írta: Karaszy Ödön

2021. május 07. péntek, 00:00 - Módosítás: 2021. május 05. szerda, 11:13

Forrás: Békésmegyei Közlöny XXIX. évfolyam 92. szám. 1902. 1-2.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BekesmegyeiKozlony_1902_2/?query=bety%C3%A1r&pg=274&layout=s